

УДК 343.8

Ш. Б. Давлатов, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів

ЩОДО РОЗШИРЕННЯ СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ЯК ДОДАТКОВОГО ПОКАРАННЯ

Розглянуто деякі питання застосування конфіскації майна як додаткового покарання за злочини проти основ національної безпеки України та злочини проти громадської безпеки.

Ключові слова: застосування покарання; призначення покарання; конфіскація майна; кримінальна відповідальність.

The development of social relations and the establishment of new means of criminal law responses to commission criminal offenses require doctrinal rethink the feasibility of their application. In particular, the Law of Ukraine on October 7, 2014 "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine concerning the inevitability of punishment for certain crimes against national security, public safety and corruption offenses" was expanded scope of confiscation of property as an additional punishment.

Key words: punishment; sentencing; escheat; criminal liability.

Постановка проблеми. Розвиток суспільних відносин і встановлення державою нових засобів кримінально-правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень потребує доктринального переосмислення доцільності їх застосування. Зокрема, Законом України від 7 жовтня 2014 р. "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини" було розширено сферу застосування конфіскації майна як додаткового виду покарання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці кримінального права на даний час покарання у вигляді конфіскації майна є предметом гострих дискусій, зокрема, щодо її ролі та ефективності як кримінального покарання, доцільності існування в сучасних умовах, обсягу та сфери застосування в законі про кримінальну відповідальність. Деяким проблемам конфіскації майна як різновиду додаткового покарання присвячено праці М. І. Бажанова, Ю. В. Бауліна, Н. О. Гуторової, Б. О. Кирися, Г. М. Собко, П. Л. Фріса та ін. Однак теоретичні проблеми застосування конфіскації майна і на сучасному етапі ще недостатньо розв'язані.

Мета статті – розкриття та аналіз основних проблем застосування додаткового покарання у вигляді конфіскації майна за окремі злочини проти основ національної безпеки та злочини проти громадської безпеки.

Виклад основного матеріалу. Протягом останнього року наша держава зіткнулася з численними загрозами, пов'язаними з неприхованою зовнішньою агресією, різким ускладненням внутрішньополітичної обстановки та зростанням соціальної напруги. Одним із заходів протидії таким загрозам стало корегування державної кримінально-правової політики, зокрема, шляхом посилення кримінальної відповідальності за окремі види злочинів. Прикладом таких змін є Закон України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини" (далі – Закон) від 07.10.2014 р. Серед іншого даним нормативно-правовим актом було розширено сферу

© Ш. Б. Давлатов, 2015

застосування конфіскації майна, а саме відтепер даний вид покарання може бути призначено за вчинення злочинів проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості (ст. 1, п. 1) [1].

Згідно з Законом від 07.10.2014 р. № 1689-УІІ конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині цього Кодексу.

З урахуванням зазначеного можна виділити такі ознаки конфіскації майна: 1) примусове вилучення майна на користь держави, тобто незалежно від волі його власника; 2) вона полягає у безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, тобто відшкодуванню не підлягає; 3) під час конфіскації майна вилучається тільки те майно або його частина, що зазначено у вирокі суду; 4) конфіскація майна може застосовуватися судом лише до засудженої особи; 5) призначається судом лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині Кримінального кодексу (далі – КК) [2]; 6) застосовується до особи, яка вчинила тяжкий або особливо тяжкий корисливий злочин, або злочин проти основ національної безпеки України чи громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості.

До умов застосування конфіскації майна можна зарахувати: а) вчинення тяжкого або особливо тяжкого корисливого злочину; б) вчинення злочину проти основ національної безпеки України або громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості; в) якщо її спеціально передбачено в Особливій частині КК.

Означений захід досить суперечливий. Це, передусім, пов'язано з багаторічними дискусіями, що точаться навколо доцільності існування у вітчизняному кримінальному праві конфіскації майна взагалі. Наразі більшість дослідників виступають якщо не за повну відмову від даного інституту кримінального права, то принаймні за зменшення його репресивності та скасування загальної конфіскації майна. На користь цього наведено чимало аргументів. Так, В. М. Мельникова-Крикун наголошує, що конфіскація майна несумісна з існуванням демократичної держави з ринковою економікою, у зв'язку з чим обґрунтована конфіскація лише предметів злочину, засобів його вчинення і майна, здобутого злочинним шляхом [3, 35].

На думку А. О. Кличкова, конфіскація майна не лише не сприяє ефективному виправленню засудженого, а навпаки, здатна призвести до такого психологічного впливу, який буде прямо протилежний запобіжним цілям покарання. Він слушно зазначає, що внаслідок конфіскації майна виникає стан майже повної матеріальної незабезпеченості засудженого. Це, на фоні зростання матеріального благополуччя оточення поряд із необхідністю забезпечити матеріальний добробут родини і за наявності спогадів про втрату в результаті конфіскації всього майна, що було зароблено роками, здатне призвести до вчинення особою нових злочинів [4, 341].

Г. М. Собко доходить висновку, що позбавлення громадянина права на добросовісно придбану власність шляхом загальної конфіскації майна в будь-якому випадку має необґрунтований характер, бо істотно обмежує право громадян на приватну власність. Тому вважаємо за необхідне привести Кримінальний кодекс України у відповідність до міжнародних документів із прав людини, положень Конституції України для забезпечення захисту права громадян на власність (тобто добросовісно придбане майно) і усунути загальну конфіскацію, що обумовлено зміною економічного, політичного і соціального ладу [5, 9–10].

Таким чином, конфіскація майна як вид кримінального покарання заважає швидкій ресоціалізації засудженого, сприяє виникненню в нього асоціальних спонукань та рецидивам корисливих злочинів, а також є таким, що безпідставно порушує недоторканність права приватної власності засуджених. Слід зазначити, що наразі загальна конфіскація майна серед країн пострадянського простору збереглася лише в Білорусі, Казахстані та Україні. Політичним режимам перших двох держав притаманна певна авторитарність, що несумісна з вектором розвитку, обраним українським суспільством. Для дотримання послідовності демократичних та євроінтеграційних процесів, непорушність яких була проголошена Поста-

новою Верховної Ради України від 16.09.2014 № 1679-VII [6, 8], загальна конфіскація майна, на нашу думку, має бути виключена з переліку покарань назагал.

Особливо суперечливо у прийнятті Закону від 07.10.2014 р. те, що сфера застосування конфіскації майна була розширена на злочини, що не лише не є корисливими, але й не належать до категорії тяжких або особливо тяжких. Так, відповідно до змін, внесених до КК України згідно з цим законом, конфіскація майна як додаткове покарання може бути застосовано за вчинення таких злочинів середньої тяжкості [7]:

- публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 2 ст. 109 КК України);

- публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення дій, спрямованих на зміну меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 110 КК України);

- участь у діяльності не передбачених законами України воєнізованих формувань (ч. 1 ст. 260 КК України) тощо.

Не зменшуючи суспільної небезпечності зазначених вище злочинів, ми, однак, вважаємо, що призначення за їх учинення такого виду покарання, як конфіскація майна, суперечить сучасним принципам вітчизняного кримінального права та досвіду використання даного покарання у зарубіжних державах. На думку дослідників, застосування конфіскації майна у зарубіжних країнах базується на таких принципах [5, 9]:

- держава повинна максимально обмежити своє втручання в правовідносини майнового характеру;

- дотримуючись принципу провини у призначенні конфіскації, держава повинна позбавити злочинця засобів, отриманих у результаті злочинного промислу.

Очевидно, що у разі застосування конфіскації майна за вчинення некорисливих злочинів, особливо середньої тяжкості, обидва ці принципи грубо порушуються. Слід також урахувати специфіку злочинів, родовими об'єктами яких є основи національної безпеки та громадська безпека. Як слушно зазначає О. О. Житний, застосування покарання з порушенням принципу гуманізму перетворює злочинця в очах громадськості на жертву, викликаючи співчуття замість засудження злочинної поведінки [8, 20]. Це, відповідно, деформує правосвідомість, зменшує авторитет державної влади та формує прихильність до засудженого. У складних соціально-політичних умовах, що наразі мають місце, це може зашкодити інтересам держави навіть більше, ніж саме посягання злочинця, наприклад, у формі публічних закликів до повалення конституційного ладу. Отже, посилення кримінальної відповідальності та індивідуалізацію покарання за окремі види злочинів доцільно проводити в інший спосіб.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На підставі проведеного аналізу ми доходимо висновку, що за конкретних соціальних і політичних умов, що наразі склалися в нашій державі, посилення кримінальної відповідальності за вчинення окремих злочинів проти основ національної безпеки України та громадської безпеки об'єктивно необхідно. Водночас спосіб, який обрав законодавець (упровадження конфіскації майна як додаткове покарання), здається недоцільним через те, що не відповідає кримінально-правовій політиці держави та через наукову необґрунтованість. На нашу думку, значний потенціал покарань майнового характеру робить їх ефективним інструментом реалізації кримінально-правової політики. Водночас у даному випадку оптимально буде використання як додаткового покарання не конфіскації майна, а штрафу. Це не лише збільшить каральний і превентивний вплив покарання, а також усуне ймовірну невідповідність суспільної небезпечності злочину тяжкості покарання та розширить можливості щодо індивідуалізації покарання залежно від обставин конкретного кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини : Закон України від 07.10.2014 р. № 1689-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – №46. – С. 3 – Ст. 2046.
2. Кримінальний кодекс України : Закон України станом на 14 травня 2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Парлам. вид-во, 2015. – 207 с.
3. Мельникова-Крикун В. М. Спеціальна конфіскація / В. М. Мельникова-Крикун // Право та безпека. – Вип. 44. – 2005. – С. 89.
4. Кличков А. О. Покарання у виді конфіскації майна за кримінальним законодавством України та інших країн: порівняльно-правовий аналіз / А. О. Кличков // Науковий вісник НАВС. – 2013. – № 3. – С. 339–344.
5. Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.0.08 “Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право” / Г. М. Собко. – К. : Б. в., 2008. – 18 с.
6. Про заяву Верховної Ради України “Про європейський вибір України” : Постанова Верховної Ради України від 16.09.2014 р. № 1679-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 41–42. – С. 2941. – Ст. 2029.
7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст.131.
8. Житний О. О. Проблеми реалізації принципу гуманізму в деяких інститутах кримінального права / О. О. Житний // Вісник НУВС. – № 29. – 2005. – С. 19–24.